

Самостійна робота № 8

Тема: Мовні особливості комунікації

План

1. Специфіка вживання фонетичних і лексико-фразеологічних одиниць:

- а) фонетичні особливості мовлення;
- б) характеристика лексичного рівня;
- в) фразеологія наукового мовлення.

Ключові поняття: орфоепічні норми, інтонація, темп мовлення, паузи; пряме значення слова, слова з абстрактним значенням, інішомовні слова, термінологічна лексика, фразеологія наукової мови, мовні кліше.

2. Термін як змістове ядро мови професійного спілкування:

- а) розмежування понять «термінознавство», «термінологія», «терміносистема»;
- б) визначення терміна, термінні ознаки;
- в) класифікації термінів (за ступенем спеціалізації значення; за (структурними) моделями; за формальною структурою; за походженням);
- г) джерела поповнення словника новими словами-термінами.

Ключові поняття: термінознавство; термінологія; терміносистема; термін; поняття; дефініція; системність термінів; точність; однозначність; синонімія та омонімія термінів; стилістична нейтральність; експресивність, образність у термінології; стислість; творення похідних; загальнонаукова, міжгалузева і вузькоспеціальна термінологія; одно-, дво-, три й багатокомпонентні терміни; терміни – кореневі слова, терміни – похідні слова, терміни – складні слова, терміни-словосполучення, терміни-аббревіатури, терміни – символ-слова, терміни – моделі-слова; питома й запозичена термінна лексика; термінологізація й детермінологізація, лексичні новотвори, складні слова, аббревіація, словотвірні неологізми

3. Поняття «номенклатурна назва» і «професіоналізм»:

- а) професіоналізми як напівофіційні назви понять певної професії;
- б) номенклатура як сукупність назв конкретних об'єктів певної галузі науки, техніки, мистецтва тощо.

Ключові поняття: професіоналізм, номенклатурна назва, номенклатура.

Література

1. Ліпінська А.В. Науково-технічна термінологія : навч. посіб. для дистанційного навчання / А.В. Ліпінська. – К. : Україна, 2007. – 219 с.
2. Мацько Л.І. Культура української фахової мови / Л.І.Мацько, Л.В.Кравець. – К. : Академія, 2007. – 360 с.
3. Мацюк З. Українська мова професійного спілкування : навч. посіб. / З. Мацюк, Н. Станкевич – К. : Каравела, 2005. – 352 с.
4. Наконечна Г. Українська науково-технічна термінологія. Історія і сьогодення / Г. Наконечна. – Л. : Кальварія, 1999. – 110 с.

5. Непийвода Н.Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) / Н.Ф. Непийвода. – К. : ТОВ "Міжнародна фінансова агенція", 1997. – 303 с.

6. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови : навч. посіб. / Г.С.Онуфрієнко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.

Теоретичний матеріал

Літературна мова, крім загальноповсюдваної частини, має численні підмови, які задовільняють потреби спілкування людей в найрізноманітніших сферах. Однією з таких підмов є наукова мова (інші назви - мова науки й техніки, фахова мова), найголовнішу частину якої становить термінологія.

Наукова термінологія - вище породження людської думки, національної за своїми витокami і формою, міжнародної за поширенням. Професійне спілкування в будь(якій галузі неможливе без термінології.

Вивчення проблем термінології надзвичайно актуальне з кількох причин.

По-перше, термінологія є головним джерелом поповнення лексичного складу високорозвинених сучасних мов. Саме термінологія як частина природної людської мови є найуніверсальнішим засобом зберігання, передавання, оброблення інформації. Обсяги ж інформації зростають шаленими темпами: за даними науковців, зараз її обсяги подвоюються через кожні п'ять(сім років, що спричиняє так званий —термінологічний вибух|| - появу великої кількості нових термінів.

По-друге, наукове знання інтернаціональне за своєю природою. У сучасному світі відбуваються потужні інтеграційні процеси, які не оминають наукової сфери і висувають проблему міжнародної стандартизації термінів як основи для порозуміння між фахівцями різних країн.

По-третє, українська термінологія, яка повинна розвиватися разом із термінологіями інших національних мов, має низку специфічних проблем, зумовлених історично, гостру потребу у створенні національних термінологічних стандартів, термінологічних словників тощо.

Термін (від латин. terminus (межа, кінець) - це слово або словосполучення, яке позначає поняття певної галузі знання чи діяльності людини. Так, термінами є такі назви, як пінобетон, видатки, мінералізація гумусу, бруто - прибуток, вододжерело, господарський механізм.

Термінологія – 1)розділ мовознавства, що вивчає терміни (у цьому значенні все частіше використовують слово термінознавство); 2) сукупність термінів певної мови або певної галузі. Наприклад, можемо говорити про

англійську, польську, російську, українську та ін. термінологію, а також про термінологію математичну, економічну, юридичну, хімічну, технічну тощо.

Галузеві термінології -- тобто сукупності термінів конкретних галузей-називають терміносистемами, або термінологічними системами. На чому ґрунтується системність термінології?

Системність термінології зумовлена двома типами зв'язків, які надають множинам термінів системного характеру:

■ логічними зв'язками (якщо між поняттями певної науки існують системні логічні зв'язки (а вони є в кожній науці, то терміни, які називають ці поняття, мають теж бути системно пов'язаними); поняття, мають теж бути системно пов'язаними);

■ мовними зв'язками (хоча терміни позначають наукові поняття, вони залишаються одиницями природної людської мови, а відповідно їм властиві всі ті зв'язки, які характерні для загальноновживаних слів - синонімічні, антонімічні, словотвірні, полісемічні, граматичні, родо-видові і т.д.). Академік Реформатський про ці особливості терміна сказав образно:

—Термін служить двом панам - науці і мові.

Таким чином, термінологія - це не хаотична множина слів, а організована на логічному й мовному рівні система спеціальних назв.

При всій відмінності й багатогранності сучасних галузей наукового знання і властивих їм понять існує ряд спільних ознак, які визначають суть терміна як особливої мовної одиниці. Отже, основні ознаки терміна:

■ Системність. Кожний термін входить до певної терміносистеми, у якій має термінологічне значення. За межами своєї терміносистеми термін може мати зовсім інше значення, пор: ножиці цін —розбіжність рівнів і динаміка цін у сфері міжнародної торгівлі на окремі групи товарів і значення загальноновживаного слова ножиці.

■ Точність. Термін повинен якнайповніше й найточніше передавати суть поняття, яке він позначає: поверхневий іригаційний стік, короткотерміновий кредит, чекодавець. Неточний термін може бути джерелом непорозумінь між фахівцями, тому іноді говорять, що науковці спершу домовляються про терміни, а вже потім приступають до дискусії. Оскільки нові поняття сучасної науки досить складні, то для точного називання їх часто використовують багатослівні терміни, наприклад: міжнародна фінансово(господарська операція, інфільтраційне живлення приканального купола підґрунтових вод поливними водами, Міжнародне товариство міжбанківських фінансових телекомунікацій.

■ Тенденція до однозначності в межах своєї терміносистеми. Якщо більшістьслів загальноновживаної мови багатозначні, то більшість термінів - однозначні, що зумовлено їхнім призначенням. Проте повністю усунути багатозначність (найчастіше двозначність) з терміносистем не вдається.

■ Наявність дефініції. Кожний науковий термін має дефініцію (означення), яка чітко окреслює, обмежує його значення. Так, дефініцією терміна аудиторський висновок є вислів —документ, що містить результати аудиторської перевірки.

Деякі термінознавці називають і такі ознаки (або вимоги) до терміна:

- нейтральність, відсутність емоційно(експресивного забарвлення);
- відсутність синонімів (справді, розвинена синонімія ускладнює наукове спілкування: кольматаж — кольматування - кольматація, жирант - індосант, профіцит - прибуток - зиск - вигода);
- інтернаціональний характер (знаючи терміни(інтернаціоналізми, легко спілкуватися з іноземними фахівцями, читати іншомовну літературу, проте їхні значення непрозорі і це ускладнює, зокрема, навчальний процес: рамбурсація, ампліація, сапропель, польдер, драйвер, лаж);
- стислість (дуже зручно користуватися короткими термінами, але не завжди вдається утворити короткий термін, який би при цьому був ще й точним, наприклад: акредитив з платежем на виплат);
- зрошення — зрошування - зрошувальний — зрошувач. Проте усе це (вимоги до ідеального терміна, на практиці ж далеко не завжди вдається утворити термін, який би відповідав усім вищеназваним вимогам.

Способи творення термінів

Наукові терміни української мови утворюються такими основними способами:

Вторинна номінація (використання наявного в мові слова для називання наукового поняття: гідрометричний равлик, споживчий кошик, гальмівний барабан, відплив капіталу, миша комп'ютера, вексельний портфель, брівка траншеї, поливне крило. Це найдавніший спосіб термінотворення.

Словотвірний - утворення термінів за допомогою префіксів (надвиробництво, перезволоженість), суфіксів (підгортальник, оборотність), складанням слів і основ (вакуум-помпа, матеріаломісткість, сумішоутворювач), скороченням слів (СЕП (система електронних платежів), МК (магістральний канал). Цей спосіб термінотворення (один із найпродуктивніших на всіх етапах становлення термінології, включаючи сучасний.

Синтаксичний - використання словосполучень для називання наукових понять: планування виробництва, капіталодефіцитні країни. Терміни-словосполучення становлять понад 70% сучасних термінів. Синтаксичний спосіб - найпродуктивніший спосіб творення термінів у наш час.

Запозичення - називання наукового поняття іншомовним словом: контролінг, ліверидж, седиментація, картридж, бюргшафт.

Причини запозичання термінів різноманітні:

- запозичання терміна разом з новим поняттям: бонус —додаткова винагорода, —додаткова цінова знижка, —комісійна винагорода;
- паралельне використання власного і запозиченого терміна в різних сферах (наприклад, науковій і навчальній): іригація - зрошення; рамбурсувати (повертати борг; процент – відсоток; суфозія – вимивання; імпорт - ввіз;
- пошук досконалішого терміна, внаслідок чого паралельно існують запозичені і власні терміни: пролонгація (продовження терміну чинності угоди;
- відсутність досконалого власного терміна, який би відповідав вимогам до терміна: ліквідат - юридична особа-боржник, до якої висунуто фінансові вимоги у зв'язку з її ліквідацією.

Неоднозначним є і ставлення до запозичених термінів. Деякі термінознавці - так звані пуристи - заперечують потребу запозичати терміни з інших мов, натомість пропонуючи творити терміни з ресурсів власної мови (такі спроби були в німецькій, чеській, російській мовах, у 20-х роках 20 століття (і в українській). Проте насправді це не завжди вдається. Інші науковці розглядають запозичення як об'єктивну реальність мовного життя, але вважають, що іншомовних слів у термінології не повинно бути більше 15%, оскільки наявність більшої кількості запозичень призводить до втрати термінологією національного обличчя.

Проте слід негативно оцінювати вживання запозичених слів за наявності власних термінів (винагорода -диспач; водозбір – аквілегія; звуження - інфлювання (національної валюти)) та паралельне вживання запозичень із тим самим значенням з кількох мов (акцептант (лат.) - тросант (нім.); жирो (італ.) - індосамет (нім.); ревалоризація (фр.) – ревальвація (лат.)).

Загальнонаукова, міжгалузева і вузькогалузева термінологія.

Професіоналізми і номенклатурні назви

Якщо проаналізувати термінологію, яка вживається фахівцями певної

галузі в наукових текстах, усному професійному мовленні, уводиться в словники, то виявимо, що частина термінів використовується лише в цій галузі, а частина (і в інших. Це свідчить про те, що терміни неоднакові за ступенем спеціалізації їхнього значення.

Залежно від ступеня спеціалізації значення терміни можна поділити на три основні групи:

загальнонаукові терміни, тобто терміни, які вживаються практично в усіх галузевих термінологіях, наприклад: система, тенденція, закон, концепція, теорія, аналіз, синтез і т. д. Слід зазначити, що такі терміни в межах певної термінології можуть конкретизувати своє значення, пор.: валютна система, осушувальна система, теорія економічного ризику.

До цієї категорії відносять і загальнотехнічну термінологію;

міжгалузеві терміни - це терміни, які використовуються в кількох споріднених або й віддалених галузях. Так, економічна наука має термінологію, спільну з іншими соціальними, природничими науками, наприклад: амортизація, екологічні витрати, санація, технополіс, приватна власність.

Вузькогалузеві терміни - це терміни, характерні лише для певної галузі, наприклад: лізинг, банківська гарантія, зрошувальна вода, дрена, чип.

Безперечно, професійне спілкування неможливе без використання термінів.

Професіоналізми - це слова або вислови, притаманні мові людей певної професійної групи. Суттєва різниця між термінами і професіоналізмами полягає в тому, що терміни - це офіційні наукові назви поняття, а професіоналізми виникають як розмовні, неофіційні заміники термінів (платіжка - платіжне доручення; вишка - вища математика, пара - дві академічні години) або коли та чи інша професія, рід занять не має розвиненої термінології (наприклад, рибальство, гончарство і т. д.). Професіоналізми на відміну від термінів, як правило, емоційно забарвлені, є переосмисленими словами загального вжитку. Вони можуть бути незрозумілі людям, які не належать до певної професії, пор.: підвал у мові поліграфістів, бобик, бублик у мові водіїв тощо.

Професіоналізми можуть використовуватися в неофіційному професійному спілкуванні, проте вони є ненормативними в професійних документах, текстах, в офіційному усному мовленні.

Номенклатура - від лат. nomenclatura (перелік, список імен) - сукупність назв конкретних об'єктів певної галузі науки, техніки, мистецтва тощо. Їх потрібно відрізняти від термінів, що позначають абстраговані наукові поняття. Номенклатуру становлять іменники та словосполучення, які передають як систему назв об'єктів певної науки, так і сукупність назв одиничних об'єктів (наприклад, у географічній номенклатурі (Чорне море, Шацькі озера, річка Десна), видові назви (у ботанічній лексиці назви дерев: дуб, смерека, ялина). Існує номенклатура медична, мовознавча, хімічна, економічна (пор. термін валюта і номенклатурні назви долар, євро, крона, песо і т. д.), технічна (пор.термін борознороб-щілиноріз і номенклатурні назви ДЩН-1, ДЩН-2, ДЩН-3).

Питання для самоконтролю

1. Розмежуйте поняття «термінологія», «термінознавство» і «терміносистема».

2. Подайте визначення терміна.
3. Схарактеризуйте основні ознаки терміна.
4. Якими частинами мови можуть виступати терміни?
5. Схарактеризуйте відношення між термінами й професіоналізмами. Наведіть приклади професіоналізмів у межах обраного вами фаху, які терміни їм відповідають?

Завдання для самостійної роботи

1. **Визначте спосіб термінотворення, з'ясовуючи значення іншомовних слів за словником:**

Мовознавство, паспарту, лінгвістика, соціалізація, парнокопитні, держава-монополія, вітамін С, артикуляція, термінатор, dokonаний вид дієслова, колоскові, особистість, реверс, сервер, ватман, язык, па-де-труа.

□ Визначте слова, що виступають термінами вашого фаху. У якій професійній галузі вони мають таке ж призначення?

2. **Перекладіть українською мовою.**

Используемая модель, использованная формула; затухающие колебания; бегущая волна; управляемый процесс, управляющий делами; упаковщик, упаковщица, упаковывающий; тот, который можно упаковать; деформированный, деформирующий; тот, который можно деформировать.

3. **Перекладіть українською мовою словосполучення. Запишіть їх у зошит, згрупувавши за такими ознаками: 1) терміни і 2) мовні кліше.**

Окружающая среда, зависимое положение, опираясь на результаты исследования, обратимая реакция, недопустимый риск, развивающаяся страна, всесторонне развитая личность, для достижения поставленной цели, дифференцированный подход, до настоящего времени не была предметом пристального внимания, варьируемый параметр, неизгладимое впечатление, неиссякаемая энергия, неопровержимая истина, неотразимая сила искусства, неотразимое впечатление, неотразимый голос, на основании полученных результатов, существующий порядок, нестерпимая боль, служит причиной, действительная причина, анализируемый период, в гипотезе отражена проблема, по результатам наблюдений, зависимое положение, зависящий от многочисленных факторов, воздействующий непосредственно на воображение, устранимый недостаток, исправленная ошибка, исходя из результатов эксперимента (исследования), спрягаемая форма, выводы вытекают из ..., функциональный стиль, функционирующий в научном стиле, в соответствии с концепцией, с точки зрения исследователя.